

УДК 347.77

DOI 10.37749/2308-9636-2019-12(204)-3

В. О. Семчик,

аспірант НДІ інтелектуальної власності НАПрН України

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ ОБЛІКУ ТА АУДИТУ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА УКРЗАЛІЗНИЦІ

У статті досліджено окремі організаційно-правові аспекти обліку та аудиту об'єктів інтелектуальної власності на підприємствах Укрзалізниці. На підставі аналізу нормативно-правових актів автор дійшов висновку, що поставлене законодавством перед бухгалтером завдання обліку та аудиту об'єктів інтелектуальної власності не може забезпечити ефективну капіталізацію Укрзалізниці за рахунок комерціалізації нематеріальних активів. Тому в даному дослідженні пропонується авторське бачення вирішення даної проблематики.

Ключові слова: облік та аудит об'єктів інтелектуальної власності, Укрзалізниця, нематеріальні активи, управління об'єктами інтелектуальної власності, комерціалізація об'єктів інтелектуальної власності.

У юристів-науковців та практиків у сфері інтелектуальної власності не викликає сумнівів необхідність обліку та аудиту об'єктів інтелектуальної власності на українських підприємствах з метою їх подальшої комерціалізації. Адже внаслідок неврахування вартості нематеріальних активів відбувається недооцінка вартості відповідного підприємства, що так само призводить як до неефективного управління підприємством, так і до заниження вартості компанії в цілому, спотворюючи при цьому інформацію для потенційного інвестора.

У результаті недостатнього розуміння значимості інтелектуальної власності та її слабого включення до ринкових відносин в Україні констатується низький рівень її капіталізації. Так, актуальним залишається питання врахування інтелектуальної власності у вартості підприємств України (особливо державної форми власності), у зв'язку з чим вона практично занижена на 50—80%. Частка нематеріальних активів у собівартості української продукції на сьогодні не перевищує 0,5—1,5%, що майже у 10—15 разів менше порівняно з провідними в

економічному плані країнами світу. Результати аналізу інноваційного потенціалу вітчизняних підприємств державної форми власності свідчать про те, що в Україні склалася ситуація, яка характеризується недостатнім рівнем комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності, внаслідок чого гальмується розвиток високотехнологічних і економічно важливих для України та її майбутнього галузей [1, с. 10].

Не є винятком і таке економічно та соціально важливе для України підприємство як Укрзалізниця. Сьогодні здійснено ряд кроків для вирішення завдання з комерціалізації відповідних об'єктів інтелектуальної власності, серед яких можна виокремити, зокрема, співпрацю з Науково-дослідним інститутом інтелектуальної власності Національної академії правових наук України (виконання науково-дослідної роботи на тему: «Розробка методологічних рекомендацій з корпоративного управління майном публічного акціонерного товариства «Українська залізниця» (в частині прав інтелектуальної власності)»; розроблено низку проектів Методичних рекомендацій,

наприклад, з визначення ринкової вартості торговельних марок, права на які належать Укрзалізниці, щодо здійснення патентного аудиту об'єктів інтелектуальної власності, права на які належать Укрзалізниці, та ін.

Але проблема досі залишається невирішеною. Це зумовлено рядом чинників: затягнутий і незавершений процес реформування сфери державного управління інтелектуальною власністю; недосконале нормативно-правове забезпечення відповідних правовідносин (так, зокрема, існують істотні недоліки в системі бухгалтерського обліку нематеріальних активів — більшість нематеріальних активів списуються на витрати, а решта не враховуються, оскільки не відповідають критеріям визнання, внаслідок чого утворюється величезний розрив між ринковою вартістю підприємства і вартістю його чистих активів); відсутня ефективна система збору інформації про нематеріальні активи, як в рамках підприємств, так і на рівні статистичних агентств, що ускладнює можливості управління і звітності нематеріальних активів; брак фахівців, які володіють методами комерційного використання інтелектуальної власності та її оцінки, умінням працювати на ринку в сучасних умовах; недостатній рівень розробки теоретичного, методичного та прикладного забезпечення з питань ідентифікації, обліку та оцінки нематеріальних активів, у тому числі, й на Укрзалізниці та ін.

Власне, вищезазначене й обумовлює актуальність теми дослідження.

Дослідженням проблематики управління, охорони та захисту об'єктів інтелектуальної власності займалися такі видатні вітчизняні науковці як Г. О. Андрущук, О. П. Орлюк, Ю. Л. Бошицький, Р. Б. Шишка, Н. С. Орлова, О. Б. Бутнік-Сіверський, П. М. Цибульов, О. А. Підпригора, С. Д. Святоцький, Г. Н. Сердюк, І. В. Венедіктов, О. В. Розгон, Н. С. Фесенко, В. В. Дятлова, А. І. Семенченко та інші. Однак, враховуючи динаміку розвитку суспільних відносин, у тому числі й у сфері інтелектуальної власності, та, відповідно, дина-

міку розвитку нормативно-правового врегулювання відповідних відносин, вказана проблематика дослідження не втрачає своєї актуальності.

Незважаючи на низку вищеперелічених проблем, пов'язаних із урахуванням вартості нематеріальних активів на Укрзалізниці, ми розглянемо лише одну з них, а саме окремі аспекти організаційно-правової проблематики обліку та аудиту об'єктів інтелектуальної власності на Укрзалізниці. Оскільки якісно здійснити дослідження по кожній із зазначених проблем у межах однієї статті не вбачається можливим.

З огляду на те, що далі мова піде про організаційно-правову проблематику обліку та аудиту об'єктів інтелектуальної власності на Укрзалізниці, спершу варто з'ясувати, на кого на нормативно-правовому рівні покладено функціональне забезпечення обліку та аудиту об'єктів інтелектуальної власності на Укрзалізниці. Також доцільно окреслити проблеми, що пов'язані з реалізацією вказаних завдань, які виникають на практиці, та запропонувати бачення способів вирішення відповідних проблем.

Здавалося б, на ключове запитання — хто повинен здійснювати облік та аудит об'єктів інтелектуальної власності на Укрзалізниці — є цілком очевидна відповідь. Адже Наказом Міністерства фінансів України затверджено Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 122 «Нематеріальні активи», вже з назви якого стає зрозуміло, що відповідний облік здійснює бухгалтер підприємства. Не наводячи глибокого аналізу питань власне бухгалтерського обліку, варто лише відзначити, що відповідно до вказаного Положення нематеріальний актив можна визнати активом, якщо він відповідає ряду критеріїв, а саме: його можна ідентифікувати (він може бути виділеним чи відокремленим від інших активів); існує ймовірність отримання суб'єктом державного сектору майбутніх економічних вигод, пов'язаних із його використанням, та/або якщо він має потенціал корисності; його вартість може бути достовірно визначена.

Уже на першому етапі — ідентифікації нематеріального активу, перед бухгалтером постає часто непосильне завдання. Адже з метою ідентифікації об'єктів права інтелектуальної власності він повинен пересвідчитися в наявності та чинності документів, що засвідчують правомірність набуття прав власності, прав використання об'єктів інтелектуальної власності, а саме патентів, свідоцтв, дипломів, ліцензій, договорів тощо. Це може відбуватися і в момент введення в експлуатацію, і під час проведення інвентаризації нематеріальних активів. Тобто перед ним стоїть завдання проаналізувати об'єкт інтелектуальної власності, що надійшов суб'єкту державного сектору або створений ним, на предмет відповідності критеріям нематеріального активу та прийняти рішення, яке вплине в подальшому на відображення у бухгалтерському обліку: або як капітальних інвестицій, або як нематеріального активу, або як складової матеріального активу, або роялті чи витрат тощо [2]. Якщо допустити помилку при ідентифікації нематеріального активу, зрозуміло, що подальша інформація у звіті не буде відображати реальну дійсність.

Однак варто відзначити, що відповідно до Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 02.09.2014 р. № 879, ідентифікація нематеріальних активів на підприємстві може здійснюватися також і інвентаризаційною комісією, яка створюється розпорядчим документом керівника підприємства з представників апарату управління підприємства, бухгалтерської служби (представників аудиторської фірми, централізованої бухгалтерії, суб'єкта підприємницької діяльності — фізичної особи, яка здійснює ведення бухгалтерського обліку на підприємстві на договірних засадах) та досвідчених працівників підприємства, які знають об'єкт інвентаризації, ціни та первинний облік (інженери, технологи, механіки, виконавці робіт, товарознавці, економісти, бухгалтери). Тобто інвентаризаційна комісія повинна формуватися з керівника підприємства (або представника з апа-

рату управління), бухгалтера та компетентного фахівця з питань інтелектуальної власності. У зв'язку з цим відразу виникає логічне запитання: а чи завжди є на вітчизняних підприємствах, зокрема й державного сектору, компетентні фахівці з питань інтелектуальної власності? Адже, якщо такого фахівця немає, то ряд складних рішень, які повинні бути прийнятими при ідентифікації нематеріального активу, лягають на плечі лише бухгалтера підприємства, який часто є некомпетентним фахівцем у сфері інтелектуальної власності.

І навіть якщо відповідно до п. 16 постанови КМУ «Про затвердження Порядку використання комп'ютерних програм в органах виконавчої влади» від 10.09.2003 р. № 1433, інвентаризація комп'ютерних програм проводиться працівниками підрозділу інформаційних технологій або комісією, призначеною розпорядженням керівника відповідного органу, тобто з ідентифікацією таких нематеріальних активів, як комп'ютерні програми, виникає менше запитань, то питання ідентифікації інших об'єктів інтелектуальної власності все одно часто знаходяться поза межами професійної компетенції бухгалтера.

Власне тому звітність вітчизняних підприємств характеризується дуже незначними показниками у тій частині, що відповідає за нематеріальні активи, а іноді й відсутністю відомостей про них узагалі. Це зовсім не означає, що організація не використовує програмне забезпечення, веб-сайти, торгові марки, «ноу-хау», бази даних тощо. Реалії сучасної економічної дійсності такі, що без нематеріальних активів діяльність підприємства є практично неможливою [3, с. 130].

Тут лише частково розглянуто перший етап визнання нематеріальних активів для наочного зображення труднощів, пов'язаних із обліком нематеріальних активів на підприємстві. Ураховуючи вищевикладене, доцільно ще раз повернутися до поставленого вище запитання: хто ж усе-таки повинен здійснювати облік та аудит об'єктів інтелектуальної власності на Укрзалізниці?

У науковій літературі розходяться точки зору з приводу того, хто має відповідати за ідентифікацію, облік, аудит та в цілому за комерціалізацію об'єктів інтелектуальної власності, зокрема й у державному секторі.

Так, Голубенко О. Є. вважає за необхідне створити спеціалізований держорган, наприклад Державний фонд інтелектуальної власності України й віднести до його компетенції повноваження з набуття та реалізації прав держави на об'єкти інтелектуальної власності, здійснення ефективного введення господарського обігу, комерціалізації державної інтелектуальної власності [4, с. 97]. Тобто автор вважає, що створення окремого державного органу зможе вирішити проблеми комерціалізації інтелектуальної власності в усіх державних секторах. Дозволимо собі не погодитися з даним твердженням. Адже єдиний державний орган, по-перше, не зможе забезпечити потреби усіх юридичних осіб державної форми власності і тим самим не буде забезпечено ефективну комерціалізацію інтелектуальної власності; по-друге, кожна юридична особа має свою специфіку діяльності, тому ефективніше було б мати у своєму штаті відповідних фахівців.

Дещо інакшої думки притримується Орлов В. В. Він вважає, що доцільно створити в міністерствах і відомствах структурні підрозділи з питань управління інтелектуальною власністю [5, с. 118]. Ця теза ширше розвинена у Нерсесова В. Р., який обґрунтовує, що на перехідному етапі до спеціалізованого відомства необхідний досвід може накопичуватися в рамках: спеціалізованого підрозділу Міністерства економічного розвитку і торгівлі України; спеціалізованої міжвідомчої структури — Міжвідомчої комісії з питань інтелектуальної власності України у сфері науки і технологій, яку належить створити.

Поряд із органом, відповідальним за проведення політики у сфері державної інтелектуальної власності, необхідна державна структура, здатна ефективно виконувати функції загальнодержавного управління інтелектуальною власністю. Об'єкт інтересів даної структури — не

вся множина об'єктів інтелектуальної власності України, а лише їх частина, віднесена до категорії найважливіших. Це передбачає розробку методології розподілу об'єктів інтелектуальної власності України на категорії за рівнем важливості: об'єкти загальнодержавного, відомчого рівня, рівня окремих наукових організацій і підприємств. Такий підхід дозволить передати значний обсяг роботи на рівень міністерств, відомств і окремих великих наукових організацій і підприємств. У перспективі роль нижчих рівнів в управлінні комерціалізацією інтелектуальної власності України підвищуватиметься [6, с. 118].

Вважаємо цілком очевидною потребу в завершенні процесу реформування державної системи управління та правової охорони інтелектуальної власності та необхідності і у зв'язку з цим створення ефективної державної структури з управління та охорони об'єктів інтелектуальної власності. Однак маємо цілком виправдані сумніви, що відповідна структура зможе забезпечити ефективну комерціалізацію об'єктів інтелектуальної власності в державному секторі, у тому числі й на підприємствах Укрзалізниці.

Нам більше імпонує думка, висловлена Тімянюк В. та Черненко Ю., які пропонують створити окремий відділ (підрозділ) у структурі Укрзалізниці, наприклад, «Офіс з управління інтелектуальною власністю», який прийматиме ключові рішення щодо створення, накопичення, формування та комерціалізації прав інтелектуальної власності, а також сприятиме регулюванню відносин між суб'єктами інтелектуальної власності, виплачуватиме винагороду авторам інтелектуальної власності. Відповідний Офіс розроблятиме пропозиції до законодавства, а також методологічну та методичну базу у сфері інтелектуальної власності, співпрацюючи при цьому з науководослідними інститутами, проектними інститутами, університетами, партнерами та державним органом, що реєструє об'єкти інтелектуальної власності. Спільними зусиллями створюватимуться внутрішні нормативні документи у сфері інтелектуальної власності, розроблятиметься єдина патентна політика та дов-

гострокова патентна стратегія, вирішуватимуться нагальні проблеми галузі у сфері інтелектуальної власності Укрзалізниці [7, с. 520].

Створення такого структурного підрозділу на Укрзалізниці сприятиме не лише оперативному вирішенню проблем, а й забезпеченню ефективного процесу комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності. Адже хто може краще володіти інформацією та знати усі відповідні тонкощі даного питання, аніж штатний компетентний фахівець у сфері інтелектуальної власності?

Однак не варто також недооцінювати співпрацю такого структурного підрозділу з науково-дослідними інститутами, університетами тощо та пов'язані з цим фінансові видатки. Так, наприклад, Науково-дослідний Інститут інтелектуальної власності Національної Академії Правових Наук України окрім того, що може виконувати науково-дослідну роботу на задану тематику, надає також послуги з аудиту об'єктів інтелектуальної власності та формування «патентного портфеля» підприємства [8]. Враховуючи реальні труднощі з урахуванням нематеріальних активів в бухгалтерській звітності, вбачаються цілком виправданими додаткові фінансові витрати, пов'язані з такою співпрацею. Так, не дарма навіть на законодавчому рівні передбачене право бюджетних установ користуватися послугами незалежних професійних оцінювачів, які повинні діяти відповідно до вимог Закону про оцінку майна і Стандарту № 4 — щодо об'єктів нематеріальних активів, а також Методикою оцінки майнових прав інтелектуальної власності, затвердженою наказом Фонду держмайна від 25.06.2008р. № 740 [2].

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можна дійти таких висновків. Незважа-

ючи на те, що законодавством України облік та аудит нематеріальних активів на підприємстві відноситься до повноважень бухгалтера, однак зважаючи на складність відповідного процесу, а також відсутність детальної нормативно-правової регламентації даного процесу (натомість наділення на законодавчому рівні керівника та бухгалтера широким спектром повноважень у прийнятті рішень з питань інтелектуальної власності, в яких вони здебільшого професійно некомпетентні) поставлене законом завдання перед бухгалтером вбачається непосильним, що підтверджується фактами; або неврахування нематеріальних активів вітчизняними підприємствами, або надто низькими показниками врахування нематеріальних активів у відсотковому співвідношенні порівняно з іноземними підприємствами. Більше того, якщо відповідне завдання так і залишити на рівні бухгалтерії, то це навряд чи приведе до ефективної капіталізації Укрзалізниці за рахунок комерціалізації нематеріальних активів. Власне тому, найбільш доцільним та ефективним убачається створення окремого підрозділу на Укрзалізниці, де працюватимуть штатні фахівці у сфері інтелектуальної власності, що співпрацюватиме як з відповідними органами державної влади у сфері управління й охорони інтелектуальної власності, так і з відповідними науково-дослідними інститутами, університетами тощо. Тільки такий підхід, на нашу думку, зможе забезпечити ефективну капіталізацію Укрзалізниці за рахунок комерціалізації нематеріальних активів. Надані пропозиції варто врахувати при реформуванні державної системи управління та правової охорони інтелектуальної власності у відповідних нормативно-правових актах.

Список використаної літератури

1. Нерсесов В. Р. Удосконалення механізмів державного управління об'єктами інтелектуальної власності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. управління: спец. 25.00.02 «Механізми державного управління». Маріуполь, 2019. 20 с.

2. Чечуліна О. Нематеріальні активи: що це таке, коли та як їх обліковувати. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/bb/2018/april/issue-16/article-35979.html> (Дата звернення: 15.12.2019).

3. Федорова І. В. Ідентифікація нематеріальних активів як початкова стадія їх обліку: проблемні питання // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2017. Вип. 23(2). С. 128—131.
4. Голубенко О. Є. Правовий режим державних об'єктів права інтелектуальної власності // Право і Безпека. 2008. Т. 7, № 1. С. 94—98.
5. Орлов В. В. Формування концепції державного управління інтелектуальною власністю в Україні // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. 2013. Вип. 1(3). С. 115—119.
6. Нерсесов В. Р. Шляхи удосконалення механізму державного управління об'єктами інтелектуальної власності // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління. 2018. Т. 29(68), № 1. С. 118—122.
7. V. Timanjuk, Y. Chernenko. Intellectual Property as one of the Major Tendencies of Innovative Development of Railway Transport // International Journal of Engineering & Technology, 7 (4.3), (2018), P. 519—523.
8. Аудит об'єктів інтелектуальної власності. URL: <http://ndiiv.org.ua/index.php/ua/posluhy/audyt-obiektiv-iv> (Дата звернення: 15.12.2019).

References

1. Nersesov V. R. Improving the mechanisms of public administration of intellectual property objects: author. dissertation ... Cand. of sciences from the state. control: spec. 25.00.02 «Mechanisms of Public Administration». Mariupol, 2019. 20 p.
2. Chechulin O. Intangible assets: what it is, when and how to account for it. URL: <https://i.factor.ua/eng/journals/bb/2018/april/issue-16/article-35979.html> (Accessed: 12/15/2019).
3. Fedorova I. V. Identification of intangible assets as the initial stage of their accounting: problematic issues // Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Economics and Management. 2017. Vol. 23 (2). P. 128—131.
4. Golubenko A. E. Legal regime of state objects of intellectual property rights // Law and Security. 2008. Vol. 7, No. 1. P. 94—98.
5. Orlov V. V. Formation of the concept of state management of intellectual property in Ukraine // Theoretical and practical aspects of economy and intellectual property. 2013. Vyp. 1 (3). P. 115—119.
6. Nersesov V. R. Ways to improve the mechanism of state management of intellectual property objects // Scientific notes of the Taurida VI Vernadsky National University. Series: Public Administration. 2018. T. 29 (68), No. 1. P. 118—122.
7. V. Timanyuk, Y. Chernenko. Intellectual property as one of the major tendencies of the innovative development of railway transport // International Journal of Engineering & Technology, 7 (4.3), (2018), P. 519—523.
8. Audit of intellectual property objects. URL: <http://ndiiv.org.ua/index.php/en/posluhy/audyt-obiektiv-iv> (Accessed: 12/15/2019).

Семчик В. О. Отдельные аспекты организационно-правовой проблематики учета и аудита объектов интеллектуальной собственности на Укрзалізнице.

В статті досліджені окремі організаційно-правові аспекти учета об'єктів інтелектуальної власності на підприємствах Укрзалізничці. На основі аналізу нормативно-правових актів, автор прийшов до висновку, що поставлена законодавством перед бухгалтером задача учета об'єктів інтелектуальної власності не може забезпечити ефективну капіталізацію Укрзалізничці за счет комерціалізації нематеріальних активів. Поєтому в даному дослідженні пропонується авторське бачення рішення даної проблематики.

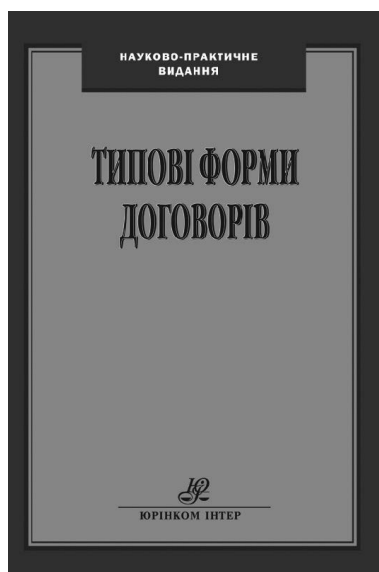
Ключевые слова: *учет и аудит объектов интеллектуальной собственности, Укрзалізничця, нематеріальні активи, управління об'єктами інтелектуальної власності, комерціалізація об'єктів інтелектуальної власності.*

Semchuk V. O. Some aspects of the organizational and legal problems of accounting and audit of intellectual property on roads.

The article shows certain organizational and legal aspects of accounting and auditing of intellectual property of Ukrzaliznytsia. After the conducted analysis of legal acts, author

makes the conclusion that legislatively determined for the accountant task of accounting and auditing of intellectual property objects cannot ensure the effective capitalization of Ukrzaliznytsia from the commercialization of intangible assets. Despite the problems related to the cost of intangible assets at Ukrzaliznytsya, we have considered only one of them. These are the legal and organizational aspects of accounting and auditing of intellectual property objects. It is not possible to carry out a qualitative study of each of these problems within one article. The article clarifies who is responsible for the accounting and auditing of intellectual property at Ukrzaliznytsia. The key question — who should be responsible for accounting and audit of intellectual property at Ukrzaliznytsia — is the obvious answer. The Order of the Ministry of Finance of Ukraine approved the National Regulation (Standard) of Public Sector Accounting 122 «Intangible Assets». From the name of the order it becomes clear that the accounting is carried out by the accounting department of the enterprise. In accordance with the said Regulation, an intangible asset may be recognized as an asset if it meets the set of criteria, namely: it can be identified; there is a likelihood that the public sector entity will receive future economic benefits associated with its use; its value can be reliably determined. Therefore, this study offers an author's vision for solving this problem.

Key words: *accounting and audit of intellectual property, Ukrzaliznytsia, intangible assets, intellectual property management, commercialization of intellectual property.*

Типові форми договорів / В. В. Луць, М. М. Великанова. — К. : Юрінком Інтер, 2016. — 288 с.

ISBN 978-966-667-667-5

У збірнику «Типові форми договорів» наведено окремі форми типових договорів, що застосовуються в енергетичній сфері, сфері надання комунальних послуг, при розпорядженні державним і комунальним майном та інших соціально значущих відносинах.

Книга розрахована на викладачів та студентів юридичних та економічних спеціальностей, практичних працівників, а також широкого кола підприємців та інших осіб, яких цікавить правове забезпечення їх діяльності.